

SPIS RZECZY

Od tłumacza	5
Wstęp „ <i>Historia Kościoła</i> ” Sokratesa Scholastyka i problemy epoki — Ewa Wipszycka	7
1. Epoka	7
2. Autor i jego dzieło	12
3. Rozwój struktur kościelnych w IV i V w.	23
4. Kontrowersja ariańska	38
Bibliografia	51

Księga I

PANOWANIE KONSTANTYNA WIELKIEGO (306—337 r.)

1. Wstęp do księgi	57
2. W jaki sposób cesarz Konstantyn przeszedł na wiarę chrześcijańską	58
3. Jak Konstantyn umacniał chrześcijaństwo, a jednocześnie współpanujący z nim Licyniusz prześladował chrześcijan	61
4. O tym, że wojna między Konstantynem i Licyniuszem wynikała z powodu chrześcijan	62
5. Spór Ariusza z biskupem Aleksandrem	63
6. Jak spór przerodził się w rozłam w łonie Kościoła, a biskup aleksandryjski Aleksander ekskomunikował Ariusza i jego zwolenników	64
7. Jak to cesarz Konstantyn bojąc nad niepokojem wewnątrz Kościoła wystąpił Hozjusza Hiszpana do Aleksandrii używając biskupa i Ariusza do zgody	71
8. Sobór, jaki się odbył w Nicei Bityńskiej, i ogłoszona tam formuła wyznania wiary	76
9. List na temat powziętych na soborze uchwał. Złożenie z urzędu kapłańskiego Ariusza i jego zwolenników	86
10. O tym, że cesarz wezwał do stawienia się na sobór także i Akezjusza, biskupa nowaccjan	99
11. Biskup Pafnucy	101

12. <i>Spirydon, biskup cypryjski</i>	102
13. <i>Mnich Eutylian</i>	103
14. <i>O tym, jak Euzebiusz, biskup Nikomedii, i Teognis, biskup Nicei, wygnani za popieranie nauki Ariusza, odzy- skali swe katedry biskupie po wystaniu pisma zawierające- go odwołanie błędów i po wyrażeniu zgody na ogłoszoną formułę wyznania wiary</i>	106
15. <i>O tym, jak po soborze zmarł Aleksander, a sakrę biskupią otrzymał Atanazy</i>	107
16. <i>Jak cesarz Konstantyn rozbudował stare Byzantion i nazwał je „miastem Konstantyna”</i>	108
17. <i>Jak matka cesarza, Helena, przybyła do Jeruzolimy i szukała krzyża Chrystusowego, a znalazzszy go, zbudowała w tym miejscu kościół</i>	109
18. <i>Jak ze swej strony cesarz Konstantyn nie tylko usu- wał kult pogański, ale jednocześnie w różnych miejscach wznosił kościoły</i>	112
19. <i>W jaki sposób za panowania Konstantyna przyjęły wiarę chrześcijańską szczepy Indów zamieszkujące tereny w głębi ich kraju</i>	115
20. <i>W jaki sposób Iberowie stali się chrześcijanami</i>	117
21. <i>Mnich Antoni</i>	120
22. <i>O Manesie, twórcy herezji manichejczyków, i o jego pochodzeniu</i>	121
23. <i>W jaki sposób Euzebiusz z Nikomedii i Teognis z Ni- cei zaufali swym siłom i próbowali zmienić nicejską for- mułę wyznania wiary, oplątawszy siecią intryg Atanazego</i>	124
24. <i>O synodzie w Antiochii, na którym pozbawiony został swego urzędu Eustacjusz, biskup antiocheński, i o porusze- niu, jakie towarzyszyło tym wydarzeniom i omal nie zgu- biło miasta</i>	126
25. <i>Prezbiter, który zabiegał o to, aby Ariusza odwoła- no z wygnania</i>	128
26. <i>W jaki sposób odwołany z wygnania Ariusz przekazał cesarzowi na piśmie wyrzeczenie się swych błędów i udawał, że przyjmuje nicejską formułę wyznania wiary</i>	130
27. <i>O tym, jak Ariusz, który powrócił do Aleksandrii z cesarskiego rozkazu, nie zostaje przyjęty przez Atanazego; a w rezultacie ludzie z otoczenia Euzebiusza w różny sposób oczerniają Atanazego przed cesarzem</i>	132
28. <i>Jak cesarz polecił zwołanie synodu biskupów w Tyrze w związku z oszczerstwami, które rzucano na Atanazego</i>	136
29. <i>O Arseniuszu i rzekomym ucięciu mu ręki</i>	137

30. <i>O tym, jak z chwilą wyjścia na jaw niewinności Ata- nazego rozpierzchli się jego oszczercy</i>	138
31. <i>Jak biskupi nie chcieli przyjąć usprawiedliwienia Ata- nazego w związku z kolejnym oszczerstwem i jak Atanazy schronił się pod opiekę cesarza</i>	139
32. <i>Jak po ucieczce Atanazego uczestnicy synodu po- wzięli uchwałę, na mocy której Atanazy miał być pozba- wiony swego urzędu</i>	140
33. <i>O tym, jak synod przeniósł się z Tyru do Jeruzolimy i po uroczystym poświęceniu bazyliki Nowego Jeruzalem przyjął do swojej wspólnoty Ariusza</i>	141
34. <i>Jak cesarz wezwał swym pismem uczestników syno- du do zebrania się w stolicy, aby w jego obecności sumien- nie zbadano zarzuty stawiane Atanazemu</i>	141
35. <i>O tym, jak synod nie przeniósł się do stolicy, zaś zwolennicy Euzebiusza oskarżyli Atanazego, jakoby miał za- grozić, że wstrzyma dowóz zboża z Aleksandrii do Konstan- tynopola, a w rezultacie cesarz, dotknięty do żywego, zesłał Atanazego na przymusowy pobyt w Galii</i>	143
36. <i>Marceli, biskup Ancyry, i sofista Asteriusz</i>	144
37. <i>O tym, jak po wygnaniu Atanazego z Aleksandrii we- zwany przez cesarza Ariusz spowodował zamieszki przeciw- ko Aleksandrowi, biskupowi Konstantynopola</i>	146
38. <i>Śmierć Ariusza</i>	148
39. <i>Jak cesarz po ciężkiej chorobie rozstał się z życiem</i>	150
40. <i>Pogrzeb cesarza Konstantyna</i>	150

Księga II

PANOWANIE KONSTANTYNA II,
KONSTANSA I KONSTANCJUSZA II
(337—361 r.)

1. <i>Wstęp: powód, dla którego księga pierwsza i druga zo- stały na nowo zredagowane</i>	155
2. <i>Jak biskup Euzebiusz z Nikomedii i jego zwolennicy ponownie usiłowali wprowadzić naukę Ariusza i w rezulta- cie wywołali zamieszki w łonie Kościoła</i>	156
3. <i>Jak Atanazy na mocy listu Konstantyna Młodszego powrócił do Aleksandrii</i>	158
4. <i>O tym, że po śmierci Euzebiusza, syna Pamfilä, god- ność biskupa Cezarei objął z kolei Akacjusz</i>	159
5. <i>Śmierć Konstantyna Młodszego</i>	159

6. O tym, jak Aleksander, biskup Konstantynopola, umierając poddał pod głosowanie kandydatury Pawła i Macedoniusza	160
7. Cesarz Konstancjusz unieważnia wybór Pawła, a wzywawszy Euzebiusza z Nikomedii, powierza mu godność biskupa Konstantynopola	161
8. Jak Euzebiusz zebrawszy nowy synod w Antiochii Syryjskiej spowodował ogłoszenie odmiennej formuły wyznania wiary	162
9. Euzebiusz z Emezy	163
10. Jak Euzebiusz z Emezy wymówił się od przyjęcia godności biskupa Aleksandrii, wskutek czego biskupi zebrani w Antiochii wyświęcili Grzegorza i zmienili nicejską formułę wyznania wiary	165
11. O tym, jak Atanazy uszedł z miasta, kiedy Grzegorz przybył do Aleksandrii z wojskiem	169
12. Jak po śmierci Euzebiusza lud Konstantynopola ponownie wprowadził na tron biskupi Pawła, arianie zaś wyświęcili na biskupa Macedoniusza	170
13. O zamordowaniu wodza Hermogenesa i o tym, jak z tego powodu Paweł ponownie odsunięty został od Kościoła	171
14. O tym, że arianie wydaliwszy z Aleksandrii Grzegorza, wyznaczili na jego miejsce Jerzego	173
15. Jak Atanazy i Paweł przybyli do Rzymu i na podstawie listu biskupa Juliusza z powrotem odzyskali swe trony biskupie	173
16. Jak cesarz sprawił za pośrednictwem Filipa, prefekta pretorianów, że Paweł został usunięty i musiał iść na wygnanie, Macedoniusza natomiast wprowadzono na tron biskupi	175
17. O tym, że Atanazy obawiając się pogroźek cesarza szukał ratunku w Rzymie	177
18. Jak cesarz panujący na Zachodzie prosił brata, aby spowodował wysłanie poselstwa ze sprawozdaniem dotyczącym sprawy Atanazego i Pawła, a wysłani postowie przedstawili inną formułę wyznania wiary	179
19. O obszernym wykładzie wiary	181
20. Synod w Sardyce	186
21. Obrona Euzebiusza, syna Pamfila	190
22. O tym, że gdy cesarz panujący na Wschodzie nie chciał przyjąć Pawła i Atanazego, przywróconych do godności biskupiej przez synod w Sardyce, cesarz panujący na Zachodzie zagroził mu wojną	193

23. Jak Konstancjusz zatrwożony groźbami brata wezwał listownie Atanazego i wysłał go do Aleksandrii	194
24. Jak w drodze do Aleksandrii Atanazy przejazdem bawiąc w Jerozolimie przyjęty został przez Maksyma do wspólnoty kościelnej i zwołał synod biskupi potwierdzający symbol nicejski	203
25. Magnencjusz i Wetrano, cesarze samozwańcy	204
26. Jak po śmierci cesarza panującego na Zachodzie Paweł i Atanazy powtórnie zostali wygnani ze swoich siedzib i Paweł zamordowany został w drodze na wygnanie, Atanazy zaś uszedł	206
27. Jak Macedoniusz, zasiadłszy na tronie biskupim Konstantynopola, dopuścił się wielu złych czynów w stosunku do tych, którzy mieli odmienne niż on zapatrywania	207
28. O wydarzeniach w Aleksandrii, jakie się rozegrały pod rządami biskupa arianina Jerzego, w świetle relacji Atanazego	208
29. Herezjarcha Fotyn	211
30. O formułach wyznania wiary ogłoszonych w Sirmium w obecności cesarza Konstancjusza	213
31. Hozjusz, biskup Corduby	219
32. Klęska Magnencjusza, samozwańczego cesarza	220
33. O Żydach zamieszkujących Diocezareę w Palestynie	221
34. Cezar Gallus	222
35. Aeczusz Syryjczyk, mistrz Eunomiusza	223
36. Synod w Mediolanie	226
37. Synod w Ariminiu i ogłoszona na nim formuła wyznania wiary	227
38. O okrucieństwie Macedoniusza i o rozruchach z jego winy	240
39. Synod w Seleucji Izauryjskiej	245
40. Jak Akacjusz, biskup Cezarei, ułożył na synodzie w Seleucji odmienną formułę wyznania wiary	248
41. O tym, jak po powrocie cesarza z Zachodu zwolennicy nauki Akacjusza zebrani w Konstantynopolu zatwierdzili formułę wyznania wiary ogłoszoną w Ariminiu, dodając do niej pewne nowe szczegóły	254
42. Jak po złożeniu z urzędu Macedoniusza godność biskupa Konstantynopola otrzymał Eudoksjusz	257
43. Eustacjusz, biskup Sebaste	258
44. Melecjusz, biskup Antiochii	260
45. O herezji Macedoniusza	262

46. O apolinarystach i ich herezji	264
47. Śmierć cesarza Konstancjusza	266

Księga III

PANOWANIE JULIANA APOSTATY I JOWIANA
(361—364 r.)

1. O Julianie, o jego rodzie oraz wychowaniu, a także o tym, jak po wstąpieniu na tron cesarski przeszedł na stronę pogaństwa	269
2. O buncie, który wybuchł w Aleksandrii, i o tym, jak zginął Jerzy	277
3. O tym, jak cesarz rozgniewany z powodu zamordowania Jerzego udzielił aleksandryczkom surowej nagany za pośrednictwem listu	279
4. Jak po śmierci Jerzego do Kościoła powrócił Atanazy i zawiądnął Aleksandrią	282
5. Lucyferiusz i Euzebiusz	282
6. Jak Lucyferiusz pojechał do Antiochii i wyświęcił Paulina na biskupa	283
7. O tym, jak Euzebiusz i Atanazy zjednoczyli swe wysiłki i zwołali synod biskupów w Aleksandrii, na którym bez wiadomości obwieścili naukę o wspólnotności wszystkich trzech Osób Trójcy Świętej	283
8. Z apologii Atanazego „O swojej ucieczce”	288
9. Jak Euzebiusz po aleksandryjskim synodzie biskupów broniących zasady wspólnotności powrócił do Antiochii i zastał rozłam wśród ortodoksów spowodowany ordynacją Paulina, a nie mogąc doprowadzić ich do jedności, zgłosił swą rezygnację	292
10. Hilary, biskup Pictavium	294
11. Jak cesarz Julian ściągał od chrześcijan daniny pieniężne	296
12. Maris, biskup Chalcedonu	296
13. O rozruchach, jakie wszczęli poganie przeciwko chrześcijanom	297
14. O ucieczce Atanazego	299
15. O męczennikach, którzy za rządów Juliana ponieśli śmierć za wiarę we frygijskim mieście Meron	300
16. O tym, jak jeden i drugi Apolinary zabrali się do pisania dzieł, z chwilą gdy cesarz zabronił chrześcijanom dostępu do helleńskiego wykształcenia	301

17. Jak cesarz zamierzając uderzyć na Persów przybył do Antiochii i wysławiany przez mieszkańców tego miasta odpowiedział im mową pt. „Nieprzyjaciel brody”	305
18. O tym, jak cesarz zapragnął zasięgnąć wyroczni, a demon mu nie odpowiedział ze strachu przed męczennikiem Babilasem	306
19. O gniewie cesarskim i o wyznawcy Teodorze	307
20. O tym, jak cesarz nawet żydów nakłaniał do składania ofiar pogańskich, i o ostatecznej ruinie Jerozolimy	308
21. Wyprawa cesarza do Persji i jego śmierć	310
22. Jowian obwołany zostaje cesarzem	312
23. Odpowiedź na tezy Libaniosa, retora-sofisty	314
24. O tym, jak do Jowiana zbiegli się zewsząd biskupi, każdy z nich żywiąc nadzieję, że go pozyskają dla swego credo	321
25. Macedonianie i zwolennicy Akacjusza zebrani na synodzie w Antiochii zatwierdzają nicejską formułę wyznania wiary	321
26. Zgon cesarza Jowiana	325

Księga IV

PANOWANIE WALENTYNIANA I I WALENSA
(364—378 r.)

1. O tym, że po śmierci Jowiana żołnierze ogłosili cesarzem Walentyniana, a ten za współcesarza dobrał sobie brata, Walensa; i że Walentynian był ortodoksem, a Walens arianinem	329
2. Jak po wyjeździe Walentyniana na Zachód, Walens w Konstantynopolu przychylił się do prośby macedonian o zwołanie synodu i jak zwalczał obrońców wspólnotności	331
3. O tym, że kiedy Walens prześladował na Wschodzie zwolenników nauki o wspólnotności, w Konstantynopolu pojawił się samozwaniec Prokopiusz, a w tym samym czasie nastąpiło trzęsienie ziemi i wylew morza i wiele miast uległo zniszczeniu	332
4. Jak w okresie zamieszek w państwie i w Kościele macedonianie zwoławszy synod w Lampsakos ponownie zatwierdzili antiocheńską formułę wyznania wiary, wyklęli formułę uchwaloną w Arimimum i na nowo potwierdzili pozbawienie Akacjusza i Eudoksjusza urzędu biskupiego	333
5. O tym, jak po bitwie stoczony we Frygii z samo-	

zwańcem Prokopiuszem cesarz pojmał uzurpatora dzięki zdradzie wodzów i zgladził jego samego oraz wodzów, wymierzając im niezwykłą karę	334
6. Jak cesarz zgladziwszy samozwańca zmusił z kolei do przyjęcia arianizmu zarówno uczestników synodu, jak i wszystkich innych chrześcijan	334
7. Jak po wypędzeniu macedonianina Eleuzjosa biskupem Kyzikos został Eunomiusz. O pochodzeniu Eunomiusza; i o tym, że będąc sekretarzem bezbożnego Aecjusza, gorliwie go naśladował	335
8. O wyrzetej w kamieniu przepowiedni, znalezionej w chwili, kiedy to na rozkaz rozgniewanego Walensa burzono mury obronne Chalcedonu	337
9. O tym, jak cesarz Walens prześladował także i nowacjan, którzy wyznawali wiarę we współistotność na równi z ortodoksami	339
10. O tym, że cesarzowi Walentynianowi urodził się syn, imiennik ojca; drugiego syna, Gracjana, cesarz miał jeszcze przed objęciem władzy w państwie	340
11. O nadzwyczajnym gradzie, który spadł z nieba, i o trzęsieniach ziemi w Bitynii i Hellesponcie	340
12. Jak macedonianie znaleźli się w trudnym położeniu, gdy zaciążyła nad nimi przemoc cesarza, i przeto wystawszy poselstwo do biskupa Rzymu, Liberiusza, podpisali formułę współistotności	341
13. Jak Eunomiusz, oddany Aecjuszowi, zerwał z Eudoksuszem, a kiedy za sprawą Eudoksjusza wybuchły w Aleksandrii zamieszki, Atanazy ponownie podjął ucieczkę; gdy zaś na skutek tego lud się zaczął burzyć, zaniepokojony cesarz listownie ulagodziwszy Aleksandryjczyków polecił Atanazemu, aby bez obawy z powrotem objął zwierzchnictwo nad Kościołem	348
14. Jak po śmierci Eudoksjusza w Konstantynopolu arianie wybrali biskupem Demofila, ortodoksi zaś Ewagriusza, uświęconego przez Eustacjusza, biskupa Antiochii	350
15. O tym, że gdy cesarz zesał na wygnanie Ewagriusza i Eustacjusza, arianie usilnie gnębili obrońców wiary we współistotność	350
16. O świętych prezbiterach spalonych na statku z rozkazu Walensa i o głodzie we Frygii, jako znaku gniewu Bożego	351
17. Jak cesarz przebywając w Antiochii wznowił prześladowanie wyznawców wiary we współistotność	352

18. O wydarzeniach w Edessie: o zniewadze, jakiej doznał prefekt, o niezłomnej wierze obywateli i o pobożnej kobiecie	353
19. Jak cesarz Walens idąc za wskazówką przepowiedni danej przez wywołanego ducha zgladził wielu tych, których nazwiska zaczynały się od litery theta	354
20. Zgon Atanazego i wyniesienie Piotra do godności biskupiej	355
21. O tym, jak po śmierci Atanazego arianie na rozkaz cesarza Walensa oddali kościoły aleksandryjskie swemu biskupowi, ordynowanemu uprzednio Lucjuszowi, a Piotra zamknęli w więzieniu	356
22. Jak kronikarz Sabinus, macedonianin, nic nie wspominał o rozlicznych zbrodniach, związanych z objęciem przez Lucjusza urzędu biskupiego; wspominał o tym natomiast w swoim liście Piotr, który uratował się ucieczką do biskupa Rzymu, Damazego, a tymczasem arianie i Lucjusz wiele krzywd wyrządzili świętym pustelnikom	357
23. Święty mnich Ammon oraz poczet innych świętych mężów, na podstawie dzieła Ewagriusza	358
24. O skazanym na wygnanie świętych mnichach i o tym, jak za pośrednictwem cudów, których oni dokonali, Bóg przyciągnął wszystkich ku sobie	366
25. Dydym Ślepy	368
26. Bazyli z Cezarei i Grzegorz z Nazjanzu	369
27. Grzegorz z Neocezarei [Cudotwórca]	373
28. Nowatus i wywodzący swą nazwę od jego imienia nowacjanie; jak nowacjanie zamieszkujący Frygię przesunęli termin święta Paschy, upodobniając jego obchód do uroczystości żydowskiej	375
29. Damazy, biskup Rzymu, i Ursyn; o tym, jak w Rzymie wybuchły z ich powodu zamieszki i rozruchy, a w rezultacie doszło do licznych wypadków rozlewu krwi	377
30. Jak po śmierci Auksencjusza, biskupa Mediolanu, doszło do niespokojnych wystąpień przy wyborze kandydata do sakry biskupiej i jak Ambroży, namiestnik prowincji, przyszedłszy z oddziałem wojska uspokoił wrzenie, a w rezultacie jednogłośnie i za zgodą cesarza Walentyniana wybrany został na zwierzchnika Kościoła	378
31. Śmierć Walentyniana	380
32. O filozofie Temistiuszu i o tym, jak Walens, zobowiązany mową, którą mu poświęcił filozof, ograniczył do pewnego stopnia wydawanie przeciwko chrześcijanom wyroków śmierci	382

33. Jak za Walensa Goci przyjęli religię chrześcijańską 383
34. O tym, jak Goci podbici przez innych barbarzyńców, schronili się na terytorium rzymskim i spotkali się z życi-
liwym przyjęciem ze strony cesarza, co z kolei okazało się
złubne zarówno dla panowania rzymskiego, jak i dla same-
go cesarza 384
35. Jak cesarz, zaprzątnięty myślą o wojnie przeciwko
Gotom, zaniechał wojny z chrześcijanami 385
36. O tym, jak również i Saraceni, pozostający wówczas
pod rządami kobiety, Mawii, przeszli na wiarę Chrystuso-
wą, biorąc sobie za biskupa pewnego pobożnego i wiernego
mnicha, Mojżesza 386
37. Jak po odejściu cesarza Walensa z Antiochii orto-
doksi na Wschodzie, a zwłaszcza w Aleksandrii, nabrali
śmiałości i usunąwszy Lucjusza, oddali z powrotem kościoły
Piotrowi, zaopatrzonemu w pismo Damazego, biskupa
Rzymu 387
38. O tym, jak cesarz powróciwszy do Konstantynopola,
stał się przedmiotem obelżywych ataków ze strony ludu
w związku ze sprawą Gotów i wyruszył z miasta przeciw
barbarzyńcom, a starszy się z nimi w Macedonii pod
Adrianopolem został przez nich zabity, mając za sobą pięć-
dziesiąt lat życia i szesnaście lat rządów 388

Księga V

PANOWANIE TEODOZJUSZA WIELKIEGO
(378—395 r.)

- Wstęp 393
1. O tym, że gdy po śmierci Walensa Goci najechali na
Konstantynopol, ludność miasta urządziła na nich zbrojną
wyprawę, mając za sobą jako sprzymierzeńców Saracenów
pod dowództwem Mawii 394
2. Jak cesarz Gracjan odwoławszy z wygnania praw-
wiernych biskupów pousuwał z kościołów heretyków, a jed-
nocześnie dobrał sobie Teodozjusza za współcesarza 395
3. Biskupi sprawujący w tym okresie zwierzchnictwo nad
najważniejszymi Kościołami 396
4. Jak macedonianie, którzy poprzednio wysłali do Dama-
zego, biskupa Rzymu, poselstwo w sprawie dogmatu o współ-
istotności, ponownie stoczyli się w dawne błędy 396

5. O wypadkach, jakie zaszły podówczas w Antiochii w
związku z osobami Paulina i Melecjusza 397
6. O tym, jak Grzegorz z Nazjanzu na mocy wspólnej
uchwały wszystkich ortodoksów wybrany został na biskupa
Konstantynopola, a w tym samym czasie cesarz Teodozjusz
odniósłszy zwycięstwo nad barbarzyńcami rozchorował się
w Tessalonice i przyjął chrzest z rąk biskupa Ascholiosa 398
7. Jak Grzegorz będąc już biskupem w Konstantynopolu
zrzekł się stanowiska zwierzchnika Kościoła, ponieważ nie-
którzy biskupi wyrażali swe niezadowolenie z tego wyboru;
cesarz tymczasem dał do zrozumienia ariańskiemu biskupo-
wi Demofilowi, że winien albo się opowiedzieć za formułą
współistotności, albo opuścić miasto; Demofil wybrał to
drugie 399
8. Sobór stu pięćdziesięciu biskupów w Konstantynopolu
i powzięte na nim uchwały; wyświęcenie Nektariusza na
biskupa 401
9. O tym, jak cesarz Teodozjusz z wielką czcią sprowa-
dził z wygnania ciało Pawła, biskupa Konstantynopola,
a w tym samym czasie zmarł Melecjusz, biskup Antiochii 404
10. O tym, że gdy cesarz nakazał urządzić zgromadzenie
przedstawicieli wszystkich herezji (a w tym czasie Arka-
diusz, syn jego, otrzymał tytuł augusta), tylko nowacjanie,
jako wyznający wiarę we współistotność, otrzymali swobo-
dę zbierania się na modlitwy w obrębie miasta, pozostali
zaś heretycy zostali usunięci 405
11. Samozwaniec Maksym i podstępne zamordowanie Gra-
cjana; o tym, jak wówczas Justyna, matka nieletniego Wa-
lentyniana, z obawy przed Maksymem, wbrew woli musiała
poniechać intryg przeciwko Ambrożemu, biskupowi Medio-
lanu 409
12. O tym, jak cesarz Teodozjusz zebrałszy przeciwko
Maksymowi wielkie sily, w czasie, kiedy urodził mu się
z Flacylli syn Honoriusz, pozostawił Arkadiusza w Konstan-
tynopolu, a sam pod Mediolanem stoczył bitwę z uzurpato-
rem 411
13. Arianie wzniesają rozruchy w Konstantynopolu 412
14. Zwycięstwo cesarza Teodozjusza i upadek samo-
zwańca 413
15. Flawian, biskup Antiochii 414
16. Zburzenie bałwochwalczych świątyń w Aleksandrii
i starcia na tym tle pomiędzy poganami a chrześcijanami 415.

17. O znalezionym w świątyni Serapisa hieroglificznym napisie	417
18. Jak cesarz Teodozjusz bawiąc w Rzymie dokonał wielu pożytecznych dla miasta czynów, likwidując złodziejskie meliny u młynarzy i piekarzy oraz niedopuszczalne praktyki w domach nierządu, związane ze zwyczajem używania grzechotek	419
19. O przebiterach, do których należały sprawy pokutujących, i o tym, jak doszło wówczas do zniesienia tego stanowiska w Kościele	421
20. Jak pośród arian i innych heretyków doszło do wielu nowych rozłamów	422
21. O tym, jak i nowacjanie poróżnili się między sobą	423
22. Opinia historyka o występujących tu i ówdzie różnicach w świętowaniu Wielkiej Nocy, w obrządku chrztu, w przepisach dotyczących postu, zawierania małżeństw, porządku nabożeństw i innych zwyczajów kościelnych	426
23. Arianie w Konstantynopolu zwani psatyrianami	435
24. O tym, że i eunomianie pokłócili się między sobą i przybrali różne nazwy zależnie od imion przywódców	436
25. Uzurpacja Eugeniusza i śmierć Walentyniana Młodszego; zwycięstwo cesarza Teodozjusza odniesione nad samozwańcem	438
26. Jak cesarz zachorował i wezwał do Mediolanu swego syna, Honoriusza, a kiedy się wydawało, że przemógłszy chorobę nabrał nieco sił, urządził wyścigi konne i tego samego dnia rozstał się z życiem	440

Księga VI

PANOWANIE ARKADIUSZA

(395—408 r.)

Wstęp	445
1. O tym, że po zgonie cesarza Teodozjusza synowie jego podzielili między siebie obszar państwa, a gdy wkrótce powrócili wojska z Italii, Arkadiusz zaś wyszedł im naprzeciw, żołnierze zabili prefekta Rufina u nóg cesarza	446
2. Zgon Nektariusza i wyświęcenie Jana na biskupa	448
3. Ród i obyczaje Jana, biskupa Konstantynopola	450
4. O diakonie Serapionie i o tym, jak z jego powodu duchowni zniechęcili biskupa i stali mu się wrogami	452
5. O tym, że Jan naraził się nie tylko duchowieństwu,	

lecz także przedstawicielom wyższej władzy państwowej; relacje o eunuchu Eutropiuszu	453
6. O uzurpacji Gota Gainasa i spowodowanym przez niego zamieszaniu w Konstantynopolu; śmierć Gainasa	455
7. O rozłamie, jaki powstał między biskupem Aleksandrii, Teofilem, a mnichami z pustelni, i o tym, że Teofil obłożył klątwą dzieła Orygenesza	461
8. O połączonych ze śpiewaniem hymnów nabożeństwach nocnych u arian i u wyznawców wspólnotowości, i o bijatyce, do jakiej doszło między nimi; o tym, że śpiew antyfonalny wprowadził Ignacy Teoforos	465
9. O mnichach zwanych „Wielkimi Braćmi”, i o tym, jak Teofil zapalałszy z ich powodu nieprzejednaną nienawiścią do Jana usilnie zabiegał o złożenie go z urzędu biskupa Konstantynopola	466
10. Jak Epifaniusz, biskup Cypru, zwiedziony podstępными machinacjami Teofila, zwołał synod biskupi na Cyprze rzekomo dla potępienia pism Orygenesza, zganiał Jana za wykorzystywanie dzieł tego pisarza	468
11. O Sewerianie i Antiochu, Syryjczykach; o ich odstąpieniu od Jana i o przyczynach tego ich kroku	470
12. Jak Epifaniusz przybywszy do Konstantynopola również i tu urządził nabożeństwa i dokonywał święceń kapłańskich bez upoważnienia ze strony Jana, chcąc w ten sposób wyświadczyć przysługę Teofilowi	472
13. Wypowiedź historyka na temat Orygenesza	473
14. Jak to Jan zaprosił do siebie Epifaniusza, który zaproszenia nie przyjął, lecz oddzielnie odprawiał nabożeństwa w kościele pod wezwaniem Apostołów — i jak ganiąc uświadomił mu fakt, że wielokrotnie postąpił wbrew kościelnym kanonom; czym przestraszony Epifaniusz powrócił do swego Kościoła	475
15. Jak po odjeździe Epifaniusza Jan wygłosił kazanie gromiące niewiasty, a na skutek tego zwołany przeciwko niemu staraniem cesarza i cesarzowej synod w Chalcedonie usunął go z Kościoła	476
16. O tym, że kiedy z powodu zesłania Jana na wygnanie ludność wszczęła niepokoje, wysłany specjalnie eunuch cesarzowej, Brison, z powrotem sprowadził wygnańca na tron biskupi Konstantynopola	479
17. O tym, że gdy Teofil chciał doprowadzić do zaocznego rozpatrzenia zarzutów stawianych Herakleidesowi, a Jan zaprotestował, doszło na tym tle do starcia orężnego, w rezul-	

tacie którego zginęło wielu spośród mieszkańców Konstantynopola i Aleksandrii, czym przerażony Teofil uciekł z miasta razem z niektórymi innymi biskupami	481
18. O srebrnym posągu Eudoksy i o tym, jak z tego powodu Jan, ponownie usunięty z Kościoła, wywieziony został na wygnanie	482
19. Arsacjusz wyswięcony na następcę Jana i Cyryn, biskup Chalcedonu	486
20. Jak po Arsacjuszu na tronie biskupim Konstantynopola zasiadł Attyk	487
21. Jan na wygnaniu oddaje ducha w ręce Pana	487
22. O Sisinniosie, biskupie nowacjan, i o wymianie zdań, jaką podobno miał z Janem	488
23. Zgon cesarza Arkadiusza	490

Księga VII

PANOWANIE TEODOZJUSZA II

(408—439 r.)

1. O tym, że kiedy zmarły cesarz Arkadiusz pozostawił po sobie ośmioletniego syna, Teodozjusza, całokształt administracji państwowej ujął w swe ręce prefekt Antemiusz	497
2. Attyk, biskup Konstantynopola; rysy jego charakteru	497
3. Teodozjusz i Agapetos, biskupi w Synnada	499
4. Biskup Attyk uzdrawia sparaliżowanego żyda udzielając mu sakramentu chrztu świętego	500
5. O tym, jak Sabbatios, prezbiter nowacjański pochodzenia żydowskiego, odstąpił od swych współwyznawców	501
6. O ówczesnych przywódcach sekty arian	502
7. Jak Cyryl został następcą Teofila, biskupa Aleksandrii	503
8. Marutas, biskup Mezopotamii, i o tym, jak dzięki niemu religia chrześcijańska rozprzestrzeniła się w Persji	504
9. O współczesnych z opisywanymi wydarzeniami biskupach w Antiochii i Rzymie	506
10. O tym, że spustoszony przez Alaryka Rzym znalazł się podówczas pod panowaniem barbarzyńców	507
11. O ówczesnych biskupach Rzymu	508
12. Chryzantos, biskup nowacjan w Konstantynopolu	509
13. O bitwie, do której doszło w Aleksandrii pomiędzy chrześcijanami a żydami, i o sporze biskupa Cyryla z prefektem Orestesem	510
14. O tym, jak mnisi z pustyni Nitryjskiej przybywszy dla	

obrony Cyryla do Aleksandrii podnieśli bunt przeciwko prefektowi Orestesowi	513
15. Hypatia, mistrzyni filozofii	514
16. O tym, jak żydzi ponownie wszczęli wojnę z chrześcijanami i ponieśli karę	516
17. Paweł, biskup nowacjan, dokonuje niezwykłego znaku zapobiegając przyjęciu chrztu przez żyda-oszusta	516
18. O tym, jak po śmierci króla perskiego Jezdegerda doszło do zerwania przymierza między Rzymianami a Persami i do ciężkiej wojny, w której Persowie ponieśli klęskę	518
19. Goniec Palladiusz	521
20. O tym, jak Persowie ponownie pokonani zostali przez Rzymian w walnej rozprawie	521
21. Co zrobił Akacjusz, biskup Amidy, na rzecz jeńców perskich	523
22. O zaletach charakteru, jakimi odznacza się cesarz Teodozjusz Młodszy	524
23. O Janie, który po śmierci cesarza Honoriusza zagarnął w Rzymie najwyższą władzę, i o tym, jak Bóg wysłuchał łaskawie modlitw Teodozjusza i oddał samowładca w moc rzymskiego wojska	527
24. Jak po obaleniu uzurpatora Jana cesarz Teodozjusz ogłosił cesarzem rzymskim Walentyniana, syna Konstancjusza i Placydii, swej ciotki	529
25. O tym, jak Attyk sprawował administrację kościelną, i o tym, że umieścił imię Jana w rejestrach biskupów Kościoła i że przewidział zawczasu swój zgon	531
26. Sisinnios, następcą Attyka na biskupim tronie Konstantynopola	534
27. Filip, prezbiter z Side	535
28. O tym, jak Sisinnios wyswięcił na biskupa Kyzikos Proklusa, którego jednak Kyzikeńczycy przyjęć nie chcieli	536
29. O tym, że po śmierci Sisinniosa biskupem Konstantynopola wybrany został wezwany z Antiochii Nestoriusz, który też natychmiast pokazał swe prawdziwe oblicze	537
30. Jak za rządów Teodozjusza Młodszeo Burgundowie przyjęli chrześcijaństwo	538
31. Represje, jakimi dotknął Nestoriusz macedonian	540
32. Prezbiter Anastazy, który sprowadził Nestoriusza na manowce bezbożności	540
33. O haniebnym krwi rozlewie, jakiego dopuścili się zbiegli niewolnicy u stóp ołtarza wielkiego kościoła	544

34. Pierwszy synod w Efezie zwołany przeciwko Nestoriuszowi	545
35. Jak po usunięciu Nestoriusza jedni biskupi chcieli wprowadzić na tron Proklusa, drudzy natomiast na biskupa Konstantynopola wybrali Maksymiana	549
36. Przykłady, w oparciu o które historyk zda się udowodniać, że przejście z jednego tronu biskupiego na drugi jest dozwolone	549
37. O Sylwanusie, który z Filipopolis przeniesiony został do Troady	551
38. O tym, jak to na Krecie wielu żydów przyjęło wówczas religię chrześcijańską	553
39. Pożar w świątyni nowacjan	554
40. Proklus następcą Maksymiana	555
41. Biskup Proklus: rysy charakteru	556
42. O tym, że pisarz nie szczędzi słów mówiąc o szlachetności cesarza Teodozjusza Młodszeo	556
43. Jaki los spotkał barbarzyńców, którzy sprzymierzili się z samozwańcem Janem	557
44. O tym, jak Walentynian Młodszy pojął za żonę Eudoksję, córkę Teodozjusza	558
45. O tym, jak biskup Proklus skłonił cesarza, żeby sprowadził z miejsca wygnania do Konstantynopola szczątki Jana i złożył je w kościele Apostołów	559
46. O zgonie Pawła, biskupa nowacjan, oraz o jego następcy, Marcjanie	560
47. O tym, jak cesarz Teodozjusz wyprawił do Jerozolimy swą małżonkę, Eudokię	561
48. Talassios, biskup Cezarei w Kapadocji	562
Tablica chronologiczna	564
Indeks osób	582
Indeks nazw geograficznych i etnograficznych	592
Od wydawcy	595